

บทที่ 2

สังคมอินเดีย

ก่อนยุคพุทธกาล

เนื้อหาบทที่ 2

สังคมอินเดียก่อนยุคพุทธกาล

2.1 ภูมิหลังทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์อินเดีย

- 2.1.1 ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของอินเดีย
- 2.1.2 แหล่งกำเนิดอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ
- 2.1.3 การเข้ามาของชนเผ่าอารยัน

2.2 กำเนิดและพัฒนาการทางความเชื่อของศาสนาพราหมณ์

2.2.1 ยุคพระเวท

- ที่มาของการแบ่งวรรณะในระบบสังคมดั้งเดิม
- คัมภีร์พระเวท

2.2.2 ยุคพราหมณะ

- กำเนิดพระพรหมและความเชื่อเรื่องตรีมูรติ
- พัฒนาการของระบบวรรณะ 4 สู่ระบบชนชั้น

2.2.3 ยุคอุปนิษัท

- “พรหมัน” ในคัมภีร์อุปนิษัท
- ปรัชญาการดำเนินชีวิตตามหลักอาศรม 4
- แนวคิดและระบบปรัชญาอินเดีย 2 สาย

แนวคิด

1. อินเดียเป็นแหล่งกำเนิดอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุที่เก่าแก่ มีประวัติศาสตร์ยาวนานกว่าห้าพันปี อินเดียในยุคโบราณเป็นอนุทวีปรูปสามเหลี่ยมหัวกลับอยู่ทางใต้ของทวีปเอเชีย เพราะเหตุที่อินเดียมีภูมิประเทศและภูมิอากาศที่แตกต่างหลากหลาย อินเดียจึงกลายเป็นดินแดนแห่งความแตกต่าง ทั้งในด้านวิถีชีวิตผู้คน แบบแผนทางสังคม รวมถึงมิติในทางศาสนา

2. ประวัติศาสตร์อินเดียเริ่มต้นในยุคอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ เมื่อราว 2-3 พันปี ก่อนพุทธศักราช โดยมีเมืองฮาร์ปาและโมเฮนโจ ดาโร เป็นแหล่งศูนย์กลางอารยธรรมที่สำคัญ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเจริญของสังคมเมืองในยุคนั้นก่อนที่จะล่มสลายลงเมื่อชนเผ่าอารยันเข้ามา โดยชาวอารยันได้ผสมกลมกลืนเอาวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ แล้วสร้างอารยธรรมใหม่ของตนขึ้นมาอย่างแข็งแกร่ง

3. หลังจากชาวอารยันเข้ามาสู่อินเดียแล้ว ก็ได้จัดระบบระเบียบของคนในสังคมเสียใหม่ด้วยระบบวรรณะ 4 ตามฐานะและหน้าที่ เพราะเกรงว่าจะผสมปนเปกับชนพื้นเมืองซึ่งถือเป็นชนชั้นต่ำ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการแบ่งชนชั้นวรรณะอย่างรุนแรงในเวลาต่อมา โดยมีพราหมณ์เป็นกลุ่มวรรณะสูงสุดที่เชื่อว่าสามารถติดต่อกับเทพเจ้าได้โดยตรง และยังเป็นผู้นำประกอบพิธีบูชาอัญเชิญเทพเจ้าซึ่งล้วนเกี่ยวเนื่องกับธรรมชาติ ภายหลังต่อมาจึงพัฒนาไปเป็นศาสนาพราหมณ์ ยึดมั่นอยู่ในคัมภีร์พระเวท และนับถือพระพรหมว่าเป็นเทพเจ้าสูงสุด รวมทั้งดำเนินชีวิตตามหลักอาศรม 4 เพื่อให้บรรลุโมกษะหรือความหลุดพ้น

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจในสภาพเศรษฐกิจและการปกครองในสมัยพุทธกาล เพราะเป็นสิ่งแวดล้อมที่สำคัญซึ่งมีอิทธิพลต่อการกำหนดบทบาทและรูปแบบของพระพุทธศาสนา

2. เพื่อให้ นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจในประวัติและคำสอนของเจ้าลัทธิทั้ง 6 อันเป็นลัทธิร่วมสมัยยุคพุทธกาล ซึ่งจะเป็นโยบายต่อการนำมาเปรียบเทียบกับคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และจะพบสาเหตุสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนามีความโดดเด่นเหนือลัทธิเหล่านี้เมื่อครั้งพุทธกาล

3. เพื่อให้ นักศึกษา มีความรู้ความเข้าใจในประวัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยย่อตั้งแต่ ประสูติจนถึงปรินิพพาน เพื่อให้ทราบว่าพระองค์มีพื้นฐานความรู้มาอย่างไร ประสูติและเติบโตมา ในสิ่งแวดล้อมแบบไหน และสิ่งเหล่านี้ส่งผลอย่างไรต่อการออกผนวชและส่งผลอย่างไร หลังจากการตรัสรู้แล้ว

4. เพื่อให้ นักศึกษา มีความรู้ความเข้าใจว่า เหตุใดเมื่อครั้งพุทธกาลเหล่าพราหมณ์ จำนวนมากซึ่งมีความเชื่อและวัฒนธรรมอันแข็งแกร่งและสืบทอดกันมายาวนานหลายพันปี จึงยอมละทิ้งของเก่าแล้วหันมานับถือพระพุทธศาสนา เมื่อทราบแล้วก็สามารถนำมาประยุกต์ ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปสู่กลุ่มคนต่างความเชื่อได้

บทที่ 2

สังคมอินเดียก่อนยุคพุทธกาล

2.1 ภูมิหลังทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์อินเดีย

อินเดียเป็นประเทศสำคัญในภูมิภาคเอเชีย ที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานหลายพันปี ที่สำคัญอินเดียเป็นแหล่งกำเนิดอารยธรรมที่เก่าแก่และเจริญรุ่งเรืองมาแต่ครั้งโบราณกาล เมื่อก้าวถึงอินเดีย มิใช่เฉพาะประเทศในซีกโลกตะวันออกเท่านั้นที่รู้จักโดยทั่วกัน แม้แต่ประเทศในซีกโลกตะวันตก ต่างก็รู้จักดินแดนแห่งนี้เป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากเรื่องราวของ พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช (356-323 B.C.) แห่งมาซิโดเนีย ครึ่งหนึ่งพระองค์ได้เคย ยাত্রาท้าทายถึงดินแดนแถบนี้ โดยมีจุดหมายจะยึดครองอินเดียให้จงได้ ตามข้อสันนิษฐานของ นักโบราณคดี ส่วนใหญ่ลงความเห็นว่า ภาคเหนือของอินเดียได้เคยมีการติดต่อกับอารยธรรม เมโสโปเตเมียในลุ่มแม่น้ำไทกริสและยูเฟรติสมาก่อนแล้ว

2.1.1 ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของอินเดีย

อินเดียในยุคโบราณมีอาณาบริเวณกว้างใหญ่ไพศาล ครอบคลุม 5 ประเทศในปัจจุบัน คือ ประเทศอินเดีย ปากีสถาน เนปาล บังกลาเทศ และอัฟกานิสถาน อินเดียเป็นอนุทวีป (Subcontinent) ที่อยู่ทางใต้ของทวีปเอเชีย เป็นดินแดนรูปสามเหลี่ยมหัวกลับขนาดใหญ่ มีเนื้อที่ใหญ่พอๆ กับทวีปยุโรป และมีพรมแดนที่ถูกปิดทุกด้าน โดยปลายยอดอยู่ทางด้านใต้ ยื่นไปในมหาสมุทรอินเดีย แผ่นดินส่วนใหญ่จึงแวดล้อมด้วยทะเล ส่วนแผ่นดินที่เหลือทั้งหมด จะแวดล้อมไปด้วยเทือกเขาสูงทั้งสิ้น โดยฝั่งตะวันออกติดเทือกเขาของพม่า ฝั่งตะวันตก ติดเทือกเขาฮินดูกูช ส่วนตอนเหนือซึ่งเป็นเหมือนฐานของสามเหลี่ยม ตลอดอาณาเขตมี เทือกเขาหิมาลัยพาดเป็นแนวยาวสูงตระหง่าน

อาณาบริเวณของอินเดียโบราณนั้น แบ่งได้เป็น 3 เขต ได้แก่ เขตเทือกเขาหิมาลัย เขตลุ่มแม่น้ำสายใหญ่ และเขตที่ราบสูงทางตอนใต้ ด้านเหนือสุดของดินแดนสลับส้างไปด้วย พืดเขาสูงลิบลัวซึ่งปกคลุมชาวโพลนด้วยหิมะตลอดปี เป็นแนวกำแพงภูเขามหิมาที่ทอดตัวโค้ง เหมือนกับดาบโค้ง แบ่งอนุทวีปอินเดียออกจากส่วนอื่นของทวีปเอเชีย ยอดเขาหิมาลัยและ

ทิวเขาคาราโกรัม (Karakoram) ด้านที่ประชิดกันเป็นส่วนสูงที่สุดในโลกและยาวเรื่อยมาจนถึงปลายด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือด้านแนวเทือกเขาฮินดูกูช (Hindukush) ยามที่ต้องแสงพระอาทิตย์แลประจวบเอาทองมาทาบทา บางเวลากลับแลดูสลัวด้วยเมฆหมอกที่สลับซับซ้อนไปจนสุดสายตา

ถัดมาเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำอันกว้างใหญ่ไพศาล มีทุ่งโล่งสาละทิศที่ได้รับความสมบูรณ์จากแม่น้ำทั้งหลาย อันมีแม่น้ำสายสำคัญ 3 สาย เรียงจากตะวันตกไปหาตะวันออก คือแม่น้ำสินธุ แม่น้ำคงคา และแม่น้ำพรหมบุตร ซึ่งรับน้ำที่เกิดจากการละลายลงของหิมะที่ปกคลุมยอดเขาหิมาลัยในฤดูร้อน นำความอุดมสมบูรณ์มาให้อินเดีย จนกระทั่งก่อกำเนิดเป็นแหล่งอารยธรรมที่สำคัญของอินเดียมาแต่สมัยโบราณ

ต่อจากเทือกเขาวินธีย (Vindhya) ลงมา เป็นที่ราบสูงทางตอนใต้คือบริเวณที่เป็นคาบสมุทรของอินเดียซึ่งเรียกว่า ที่ราบสูงเดคคาน (Deccan) และทะเลทรายธาร์ (Thar) ที่ทั้งร้อนและแห้งแล้ง บางคราวดินแดนแห่งนี้ก็หนาวเหน็บจนหิมะจับขาวโพลน บางคราวแผ่นดินก็ร้อนระอุดูเว้งว่างปราศจากพืชพันธุ์เพราะแทบจะไม่มีฝนตกเลย ส่วนที่ราบต่ำสำหรับปลูกพืชผลตามลุ่มน้ำ บางปีก็มีน้ำเอ่อล้นฝั่งจนเกิดอุทกภัยคร่าชีวิตมนุษย์ไปครั้งละนับร้อยนับพันคน แต่บางปีในหน้าแล้งแม่น้ำสายใหญ่ๆ ก็กลับกลายเป็นดุจทะเลทรายที่แห้งผาก

ด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ที่ถูกแบ่งด้วยภูเขา แม่น้ำ และทะเลทรายออกเป็นเขตๆ จึงกลายเป็นอุปสรรคต่อการเดินทางไปมาติดต่อระหว่างกัน ทำให้อินเดียแบ่งออกเป็นหลากหลายเผ่าพันธุ์ จำนวนภาษาที่ใช้ก็มีมากกว่าร้อยภาษา ยิ่งอินเดียภาคเหนือกับอินเดียภาคใต้ด้วยแล้วจะแตกต่างกันโดยสิ้นเชิงราวกับเป็นคนละประเทศ ไม่ว่าจะเป็นสิंधิ ภาษา หรือพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ล้วนต่างกัน จนยากที่จะกล่าวว่าเป็นผืนดินเดียวกัน ดังนั้นความมีเอกภาพของดินแดนแห่งนี้จึงเกิดขึ้นได้ยาก จะมีก็แต่สมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชเท่านั้น ที่ทรงแผ่พระราชอำนาจเหนืออาณาจักรอันไพศาล กว้างไกลไปจนครอบคลุมอนุทวีปเกือบทั้งหมด

2.1.2 แหล่งกำเนิดอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ

แต่เดิมนักโบราณคดีสันนิษฐานว่าประวัติศาสตร์ของอินเดียเริ่มต้นก่อนยุคพุทธกาลประมาณพันปี แต่เมื่อมีการขุดพบเมืองหลายเมืองบริเวณลุ่มแม่น้ำสินธุซึ่งเป็นต้นกำเนิดอารยธรรมของอินเดียในกาลต่อมา ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของอินเดียจึงต้องย้อนไปอีกนับพันปี จนสันนิษฐานว่าชุมชนแห่งแรกที่มีขีดความเจริญของความเป็นอารยธรรม เริ่มต้นขึ้น

ในราว 2,800 ปีก่อนพุทธกาลในยุคสำริด (Bronze Age) และชุมชนแห่งนี้เองที่เรียกว่า “อารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ” (Indus Civilization) ซึ่งคาดว่าเป็นอารยธรรมยุคเดียวกับอารยธรรมเมโสโปเตเมียในลุ่มแม่น้ำไทกริสและยูเฟรติส และอารยธรรมอียิปต์ในลุ่มแม่น้ำไนล์

คำว่า “สินธุ” หรือ “สินธุ” ในภาษาสันสกฤตหมายถึง สายน้ำหรือแม่น้ำ ชื่อของแม่น้ำสินธุถ้าเขียนเป็นตัวอักษรโรมันคือ Sindhu ส่วนชาวเปอร์เซียซึ่งเป็นเพื่อนบ้านทางตะวันตกของอินเดียออกเสียง S ไม่ได้ จึงแทนเสียง S ด้วยเสียง H ชื่อของแม่น้ำนี้จึงกลายเป็น ฮินดู (Hindu) ต่อมาชาวอังกฤษเข้ามาปกครองอินเดียจึงเรียกว่า Indus เป็นการเรียกตามชาวกรีกโบราณ ซึ่งยืมรูปภาษาที่มีพื้นฐานการใช้มาจากชาวเปอร์เซีย โดยมีการตัดตัว H ในคำว่า ฮินดู (Hindu)ทิ้งแล้วสร้างคำขึ้นมาเป็นคำว่า “อินดัส” (Indus) และ “อินเดีย” (India) โดยคำแรกใช้เรียกชื่อของแม่น้ำ ส่วนคำหลังใช้เรียกชื่อประเทศ ทั้งที่แต่เดิมประเทศอินเดียมีชื่อที่เรียกกันจนคุ้นเคยว่า “ภารตวรรษ” (Bharatavarsa) ซึ่งเป็นพระนามของปฐมกษัตริย์แห่งอินเดียตามคัมภีร์มหาภารตะ (Mahabharata) ที่ชาวอินเดียนับถือ นอกจากจะเรียกว่าภารตวรรษแล้ว อินเดียยังมีอีกชื่อหนึ่งว่า “ฮินดูสถาน” (Hindustan) มาจากภาษาที่ชาวเปอร์เซียเรียกขานดินแดนแห่งนี้

อารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุหรือที่รู้จักกันในแวดวงของนักโบราณคดีว่า “อารยธรรมฮาร์ปพา” (Harappa Civilization) ถูกค้นพบโดยบังเอิญเมื่อปี ค.ศ.1856 ระหว่างการสำรวจเส้นทางเพื่อสร้างทางรถไฟสายละฮอร์-มุลตานในปากีสถาน จากนั้นเซอร์จอห์น มาร์แชลล์ (Sir John Marshall) นักโบราณคดีชาวอังกฤษจึงเข้ามาทำการสำรวจอย่างจริงจัง จนกระทั่งขุดพบซากเมืองโบราณสองแห่งที่ซ่อนตัวอยู่ในเนินดินมหึมาริมแม่น้ำสินธุ คือ เมืองฮาร์ปพา (Harappa) ในรัฐปัญจาบ (Panjab) และเมืองโมเฮนโจ ดาโร (Mohenjo Daro) ในรัฐสินธ์ (Sind) สันนิษฐานว่าเมืองทั้งสองเป็นเมืองศูนย์กลาง หรือเป็นอู่อารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ แม้ว่าต่อมายังมีการค้นพบที่ตั้งของเมืองต่างๆ อีกกว่า 2,500 แห่ง

จากการขุดสำรวจเมืองที่ทำกันซ้ำแล้วซ้ำอีกถึงสิบเมตร เป็นที่น่าแปลกใจว่าบริเวณเมืองดังกล่าวเป็นนครโบราณอันรุ่งเรือง เป็นอารยธรรมเมืองที่มีลักษณะเฉพาะตัว คือมีการวางผังเมืองเหมือนกันการตัดถนนที่เป็นรูปแบบเดียวกันบ้านเรือนก่ออิฐที่มีขนาดและรูปร่างของก้อนอิฐเหมือนกัน กำแพงเมืองและป้อมปราการที่แข็งแรง มียุงฉาง อ่างน้ำ ระบบท่อระบายน้ำ ถนนน้อยใหญ่ล้วนปูอิฐเชื่อมต่อกันอย่างดีประดุจตาข่าย

นักโบราณคดีจึงลงความเห็นว่า เมืองแรกสุดในอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุสร้างขึ้นเมื่อประมาณ 5,000 ปีมาแล้ว และเชื่อว่าเมืองเหล่านั้น คงมีรัฐบาลกลางที่รวมอำนาจอยู่ที่ศูนย์กลาง

และมีศิลปวิทยาการที่เจริญก้าวหน้าในระดับหนึ่งแล้ว แต่ไม่พบหลักฐานที่เป็นตัวเขียนหรือตัวอักษรจารึกใดๆ ทำให้การกำหนดอายุของอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุทำได้ยากยิ่ง แต่ก็พอจะอนุมานเทียบเคียงได้จากซากสิ่งก่อสร้างและวัตถุที่ขุดค้นพบตามวิธีการของนักโบราณคดีเท่านั้น

อารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุจะสิ้นสุดลงเมื่อไรไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด นักโบราณคดีจึงอนุมานว่า อารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุแห่งนี้คงเจริญรุ่งเรืองอยู่นานประมาณ 1,000 ปี ก่อนที่จะเสื่อมสลายลงอย่างรวดเร็วโดยไม่ทราบสาเหตุ บ้างก็สันนิษฐานว่าอาจมีสาเหตุมาจากแม่น้ำสรสวดีทางตอนเหนือที่แห้งเหือดไปจนกลายสภาพเป็นทะเลทรายที่แห้งแล้ง ทำให้ผู้คนจำต้องละทิ้งถิ่นฐานเดิมแล้วอพยพไปหาแหล่งทำกินแห่งใหม่

2.1.3 การเข้ามาของชนเผ่าอารยัน

นักประวัติศาสตร์เชื่อกันว่า ชนพื้นเมืองเผ่าพันธุ์ดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ ณ ดินแดนลุ่มแม่น้ำสินธุ และที่กระจายอยู่ทั่วอินเดียตั้งแต่ก่อนยุคอารยธรรม คือพวกเงาะเชื้อสายนีกรอยด์ (Negroid) หรือนิโกร มีลักษณะผิวดำ ผมหยิก ลำตัวล่ำสัน มีลูกดอกขบขานงเป็นอาวุธ ต่อมาพวกเงาะซึ่งเป็นชนพื้นเมืองเหล่านี้ได้ผสมกลมกลืนกับชนเชื้อสายมองโกลอยด์ (Mongoloid) ที่อพยพมาจากตะวันออกเฉียงเหนือ จนในที่สุดกลายเป็นชนเผ่าพันธุ์ผสม เรียกว่า พวกนิซาท¹ (Proto-Australoid)

ในเวลาต่อมา มีอีกเผ่าพันธุ์หนึ่ง มีผิวสีคล้ำ ผมหยิก นัยน์ตาพอง ร่างกายไม่สูงนัก พากันอพยพมาจากแถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียน เข้ามาอยู่แถบเปอร์เซีย จากนั้นจึงเข้ามาตั้งรกรากและเริ่มสร้างอารยธรรมขึ้นตรงบริเวณลุ่มแม่น้ำสินธุชนเหล่านี้รู้จักกันโดยทั่วไปว่า “ดราวิเดียน” (Dravidian) หรือที่ในภาษาสันสกฤตเรียกว่า “ทราวิท”²

ปัจจุบันนักประวัติศาสตร์ทั่วโลกยอมรับกันว่า ชนชาติดราวิเดียนถือว่าเป็นเจ้าของอารยธรรมโบราณ เป็นชนชาติแรกที่ตั้งรกรากสร้างรัฐและบ้านเมืองอยู่ตามลุ่มแม่น้ำสำคัญของโลก เช่น ลุ่มแม่น้ำไนล์ ลุ่มแม่น้ำไทกริส-ยูเฟรติส ลุ่มแม่น้ำสินธุ และรอบทะเลเมดิเตอร์เรเนียน เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ อารยธรรมอียิปต์ก็ดี อารยธรรมเมโสโปเตเมียก็ดี อารยธรรมลุ่มน้ำสินธุก็ดี ล้วนเป็นอารยธรรมของชนผิวดำที่เรียกว่าดราวิเดียนทั้งสิ้น³

¹ คำว่า นิซาท แปลว่า อ้ายยัง เป็นชื่อที่ชาวอารยันเรียกด้วยความดูถูก บางทีก็เรียกว่า พวกจันทาล

² คำว่า ทราวิท แปลว่า ชาวใต้ ซึ่งเชื่อว่าชื่อนี้ น่าจะถูกใช้เรียกในภายหลังจากที่ชนกลุ่มนี้ถูกเผ่าอารยันจากทางตอนเหนือ ผลักดันให้ถอยร่นลงไปอาศัยอยู่ทางตอนใต้ของอินเดียแล้ว

³ สมัคร บุรวาต, **ปรัชญาพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล**, 2516 หน้า 3-4

เมื่อชาวตราวิเดียนหรือทราวิทวิจำนวนมากขึ้น จึงเข้าไปปะปนอยู่กับพวกนิษาซึ่งอาศัยอยู่ก่อนหน้านั้น และเพราะเหตุที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ ผิวดำคล้ำ ผมหยิก จมูกกว้าง ริมฝีปากหนา จึงผสมปนเปกันจนกลายเป็นพวกเดียวกัน และเรียกกันเองในหมู่ชนพื้นเมืองว่า “มิลักเซ”¹

ต่อมาราว 1,000-1,500 ปีก่อนพุทธศักราช การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์ก็ได้เกิดขึ้น เมื่อชาวทราวิทหรือมิลักเซพ่ายแพ้แก่ชาว “อารยัน” (Aryans) ที่รุกรมาจากตะวันตกเฉียงเหนือของอนุทวีป ข้ามเขาฮินดูกูช ผ่านช่องแคบไคเบอร์ (Khyber) เข้าสู่อินเดียทางแคว้นอัฟกานิสถาน แล้วเข้าแย่งชิงดินแดนของพวกทราวิท จนสามารถครอบครองอินเดียตอนเหนือ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่ และตอนกลางไว้ได้ทั้งหมด ขณะเดียวกันก็ผลักดันชาวทราวิทซึ่งไม่ชำนาญในการสู้รบ ให้ถอยร่นหนีไปหลายทิศทาง คือ ทางตะวันออกไปสู่ลุ่มแม่น้ำคงคาและถูกขับเลยไปทางดินแดนอัธสัม ทราวิทอีกพวกหนึ่งหนีลงมาทางตอนใต้ของอินเดียปัจจุบัน กระทั่งข้ามไปสู่ลังกา² หลังจากมีชัยชนะเหนือชาวทราวิทหรือมิลักเซแล้ว ชาวอารยันจึงเรียกผู้พ่ายแพ้อย่างเหยียดหยามว่า “ทาสะ” หรือ “ทัสยู” (Dasyus) ซึ่งเป็นภาษาสันสกฤต มีความหมายว่า ทาส คนใช้ หรือคนชั้นต่ำ

พวกอารยันเป็นชนสายพันธุ์คอเคซอยด์ (Caucasoid) มีถิ่นเดิมอยู่บริเวณทุ่งหญ้าทางตอนใต้ของรัสเซีย มีลักษณะผิวขาว ร่างกายสูงโปร่ง มีรูปหน้ายาวและจมูกโด่ง ชนเผ่าอารยันเรียกชื่อเผ่าของตนว่า อารยัน มีความหมายว่า ผู้เจริญ เพราะถือว่าเป็นชนชาติที่มีอารยธรรมแล้ว ความเจริญที่สำคัญของชาวอารยันคือสามารถจับม้าป่าที่มีอยู่มากมายในทุ่งหญ้ามานำมาฝึกหัดจนเชื่องเพื่อเทียมรถสองล้อ และนอกจากจะมีม้าที่ช่วยให้เคลื่อนที่เร็วแล้ว ยังสามารถประดิษฐ์รถรบเทียมด้วยม้าสองตัวที่มีน้ำหนักเบาเคลื่อนไหวได้คล่องตัว ล้อรถทั้งสองทำจากไม้ตัดเป็นวงกลม ติดกับเพลลา มีดุมตรงกลางและมีซี่ล้อโดยรอบ ซึ่งนับว่าเป็นเทคโนโลยีที่ก้าวหน้ากว่าอารยธรรมสุเมเรียนที่ยังใช้ขอนไม้ต้นทำเป็นล้อและลากด้วยลา

ชาวอารยันเป็นพวกโนแมด³ (Nomads) ที่ชอบเคลื่อนย้ายที่ ไม่ถึงกับจะเรียกว่าเป็นพวกเร่ร่อน แต่ก็ยังไม่ติดที่ โดยจะท่องเที่ยวตามฝูงสัตว์ที่ตนเลี้ยงไว้ไปบนที่ราบอันกว้างใหญ่

¹ คำว่า มิลักเซ แปลว่า ผู้เศร้าหมองหรือผู้มีผิวพรรณดำบ้าง เดิมทีคำนี้แปลว่า ชาวเขา แต่ภายหลังพ่ายแพ้ให้กับชาวอารยัน ก็กลายมาเป็นคำที่ต่ำ มีความหมายว่า คนป่าหรือคนเลวไป

² สมัคร บุราราวศ. **ปรัชญาพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล**, 2516 หน้า 66.

³ พวกโนแมด ได้แก่ พวกอารยันซึ่งต่อมากลายเป็นพวกเปอร์เซียร์ พวกกรีก พวกโรมัน พวกฝรั่งในยุโรป และพวกอารยันในอินเดียพวกหนึ่ง หรือได้แก่ พวกฮั่นหรือมองโกลพวกหนึ่ง และพวกแอสนีเรียนของพวกสุเมเรียนพวกหนึ่ง

ไม่ชำนาญในการเพาะปลูก การทำสิกรรมจึงมีเพียงเล็กน้อยและค่อนข้างจำกัด แต่มีหัวใจในการต่อสู้รบอยู่เสมอ และยกย่องชายผู้เป็นนักรบ

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวอารยัน แบ่งออกเป็นสองสาย คือสายหนึ่งมุ่งไปทางตะวันตกตอนใต้ ซึ่งต่อมากลายเป็นบรรพบุรุษของชาวยุโรป และอีกสายหนึ่งอพยพไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ จากนั้นจึงเข้าสู่เปอร์เซียและอินเดียตามที่กล่าวมาข้างต้น¹ ทั้งนี้พวกอารยันที่เข้ามาใหม่นั้นค่อยๆ ทอยยเข้ามาในอินเดียเป็นระลอกๆ อยู่นานเป็นร้อยปี จนกระทั่งหยุดการอพยพเมื่อราว 800 ปีก่อนพุทธกาล

หลังจากที่ชาวอารยันตั้งหลักแหล่งในอินเดียแล้ว ก็ได้สร้างอารยธรรมเมืองซ้อนทับอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุที่ถูกทำลายลงไปแต่อย่างใด กลับยึดป่า แม่น้ำและทะเลเป็นของตัวเอง เลี้ยงชีพด้วยการเลี้ยงสัตว์โดยไม่จำเป็นต้องย้ายถิ่นอีกต่อไป จากนั้นก็เริ่มต้นตั้งหลักปักฐานสร้างสังคมที่ผสมผสานความเป็นอารยันของพวกตนและสังคมเกษตรกรรมของชาวพื้นถิ่นเดิมคือพวกทราวิท รวมทั้งผสมกลมกลืนเอาวัฒนธรรมดั้งเดิมของพวกทราวิทไว้ และสร้างอารยธรรมใหม่ของตนขึ้นอย่างแข็งแกร่งสืบต่อมา ในที่สุดจึงเกิดเป็นอารยธรรม 3 สาย คือ

- 1) อารยธรรมดราวิเดียนแท้
- 2) อารยธรรมอารยัน
- 3) อารยธรรมผสมระหว่างดราวิเดียนกับอารยัน

นักประวัติศาสตร์ศาสนาชี้ว่า อารยธรรมที่เจริญรุ่งเรืองและคงอยู่ต่อมาก็คืออารยธรรมสายที่ 3 ที่มีการผสมผสานกันระหว่างอารยธรรมดราวิเดียนแท้กับอารยธรรมใหม่ในอัตราส่วนที่เหมาะสม²

2.2 กำเนิดและพัฒนาการทางความเชื่อของศาสนาพราหมณ์

ในประวัติศาสตร์ของอินเดีย ถือว่าศาสนาพราหมณ์เป็นแหล่งกำเนิดลัทธิประเพณีของตน วัฒนธรรมพราหมณ์รวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีและปรัชญาพราหมณ์นั้น เชื่อว่า

¹ หลักฐานทางนิรุกติศาสตร์สรุปว่า บรรดาผู้คนในทวีปยุโรป และในอินเดีย ล้วนมีบรรพบุรุษเป็นพวกอารยันเหมือนกัน เพราะภาษาที่ใช้ต่างก็อยู่ในภาษาตระกูลอินโด-ยูโรเปียนเหมือนกัน ซึ่งจะถือว่าเป็นภาษาของพวกอารยันดั้งเดิมก็ว่าได้

² พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา. พุทธปรัชญา สารและพัฒนาการ, 2544 หน้า 2

เกิดจากการผสมผสานวัฒนธรรมอารยันเข้ากับวัฒนธรรมทราวิทที่สูงกว่า การผสมผสานนี้เกิดขึ้นเป็นระยะๆ ตามการบุกรุกของพวกอารยัน ดังจะกล่าวต่อไปนี้

2.2.1 ยุคพระเวท (Vedic Period) ประมาณ 800 – 300 ปี ก่อนพุทธศักราช

ที่มาของการแบ่งวรรณะในระบบสังคมดั้งเดิม

เมื่อชาวอารยันเข้ามาสู่อินเดียแล้ว ก็ได้มาตั้งถิ่นฐานอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือ บริเวณเหนือแม่น้ำสินธุขึ้นไป ชาวอารยันนั้นไม่ใช่พวกป่าเถื่อน แต่จัดว่ามีวัฒนธรรมในระดับหนึ่งแล้ว แม้ความเจริญยังไม่ถึงขนาดสามารถสร้างบ้านสร้างเมือง และยังไม่มีการรวมตัวกันภายใต้ระบอบกษัตริย์เป็นใหญ่เหมือนอย่างพวกทราวิทที่เป็นเจ้าของอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ แต่ถึงกระนั้นก็มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มและปกครองกันในระดับเผ่า (tribe) โดยมีหัวหน้าควบคุมดูแลเรียกว่าราชา (raja) และมักสืบทอดกันตามตระกูล แต่ราชาของเผ่าอารยันมิใช่กษัตริย์ที่มีอำนาจสิทธิ์ขาด เพราะอำนาจการปกครองส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับสภาของเผ่า

ก่อนที่พวกอารยันจะเข้ามาในอินเดีย พวกอารยันคงมีการแบ่งระดับชั้นของคนในเผ่าด้วยกันเองอยู่แล้ว อย่างน้อยที่สุดก็ระหว่างคนชั้นสูงที่เป็นผู้ปกครองกับคนธรรมดาสามัญซึ่งอยู่ภายใต้การปกครอง และที่ขาดมิได้คือกลุ่มนักบวชที่ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมบูชา เพราะชาวอารยันนับถือธรรมชาติดูบูชาเทพเจ้าลมฟ้าอากาศมากมาย

ครั้นพวกอารยันมาถึงอินเดียแล้ว พบว่าคนพื้นเมืองมีสีผิวคล้ำกว่าพวกตนมาก จึงหวังเกรงว่าจะมีการผสมปนเปกันจนแยกสายเลือดไม่ออก จึงเกิดการเหยียดสีผิวขึ้น โดยเฉพาะการที่ชาวอารยันไปสมสู่กับคนต่างเผ่า เท่ากับเป็นการลดเกียรติภูมิของชาวอารยันอย่างยิ่ง

จากปัญหาทางเชื้อชาติและการปฏิบัติต่อกันระหว่างชนทั้งสองกลุ่มดังกล่าว การแบ่งวรรณะจึงเริ่มปรากฏขึ้น โดยมีจุดประสงค์เพื่อจัดระบบระเบียบของคนในสังคมเสียใหม่ตามฐานะและหน้าที่ของบุคคล คือ

- 1) พราหมณ์ (Brahmana) เป็นผู้นำประกอบพิธีบูชาเทพเจ้า
- 2) กษัตริย์ (Kshatriya) เป็นนักรบ นักปกครอง และเป็นเจ้าของที่ดิน
- 3) แพศย์ (Vaishya) เป็นชาวบ้านชาวเมืองที่ทำไร่ไถนา ค้าขาย และช่างฝีมือ
- 4) ศูทร (Sudra) เป็นทาสหรือกรรมกร

จะเห็นว่า พวกศูทรเป็นชนกลุ่มใหม่ที่ถูกแบ่งแยกออกไปอย่างชัดเจน และพวกศูทรก็มิใช่ใครอื่น คือพวกทวาริวิและนิษาทที่เป็นเจ้าถิ่นนั่นเอง แต่หลังจากพ่ายแพ้ต่อพวกอารยันแล้ว ก็ถูกชาวอารยันลดทอนฐานะให้เป็นเพียงทาสรับใช้ และยังเรียกอย่างดูหมิ่นว่าพวกทาส ทัสยุ หรือคนชั้นต่ำ

การจัดระบบทางสังคมในชั้นแรก ถือว่ายังไม่รุนแรงเท่าใด และหากมองในแง่ของการปกครองก็ยังนับว่าเป็นประโยชน์มาก แต่ต่อมาเมื่อระบบวรรณะถูกแปรความหมายไปในทางอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อผลประโยชน์ของพราหมณ์ซึ่งถือเป็นวรรณะสูงสุด การแบ่งชั้นวรรณะจึงทวีความรุนแรงขึ้น จนกลายเป็นความเหยียดหยามและลิดรอนสิทธิของผู้มีวรรณะต่ำกว่า ซึ่งรายละเอียดนั้นจะได้ศึกษากันต่อไปในหัวข้อยุคพราหมณะ

คัมภีร์พระเวท

ก่อนที่ชาวอารยันจะเข้ามาครอบครองอินเดีย ชาวอารยันมีความเชื่อดั้งเดิมในทางศาสนาเกี่ยวข้องกับเทพเจ้าแห่งดินฟ้าอากาศอยู่ก่อนแล้ว เช่น เทพเจ้าผู้สร้างโลกคือ พระอินทร์ (Indra) ซึ่งชาวอารยันนับถือว่าเป็นเทพที่มีอำนาจสูงสุด เพราะเชื่อว่าพระอินทร์เป็นเทพเจ้าแห่งสงครามซึ่งนำทัพของอารยันเข้าทำห้ำหั่นที่มั่นของพวกทาส นอกจากพระอินทร์แล้ว ยังมีเทพเจ้าองค์สำคัญอีกมากมาย ได้แก่ เทพแห่งไฟคืออัคนี (Agni) เทพแห่งดวงอาทิตย์คือสุริยะ (Surya) เทพแห่งพระจันทร์คือโซมา (Soma) เทพแห่งน้ำและฝนคือวรุณ (Varuna) และเทพแห่งความตายและการทำลายคือยม (Yama) เหล่านี้เป็นต้น

เหตุที่ชาวอารยันยกเอาธรรมชาติขึ้นเป็นเทพเจ้า หรือเทวะ (Devas) เพราะมีความเชื่อว่าธรรมชาติเหล่านี้ทรงไว้ซึ่งมหิทธานุภาพ ที่สามารถจะบันดาลให้เกิดปรากฏการณ์ทางธรรมชาติซึ่งนำความนิบหนายและคุณประโยชน์มาให้แก่มนุษย์ได้ ฉะนั้นจึงพากันยึดถือธรรมชาติเหล่านั้นเป็นที่พึ่ง และยังเชื่อต่อไปอีกว่า เทวะและวิญญาณของบรรพบุรุษที่ตายไปแล้วนั้น มีภพอยู่เบื้องบน การที่จะส่งเครื่องบูชาให้ไปถึงวิญญาณเหล่านั้นได้ ก็ด้วยการเผาไฟเพื่อบวงสรวงบูชา โดยเชื่อว่าควันไฟจะลอยขึ้นไปและนำคำขอพรต่างๆ ไปถึงเทพเจ้าให้ได้รับทราบ ในที่สุดจึงทำให้เกิดพิธีกรรมที่จะสื่อสารกับเทพเจ้าคือการบูชาเทพเจ้าด้วยไฟ หรือที่เรียกว่า การบูชายัญเพื่อให้เทพเจ้าพอใจ จะได้ประทานความสุขความสำเร็จให้ตามความปรารถนา

ต่อมาเมื่อชาวอารยันเข้ามาสู่อินเดียแล้ว จึงได้นำเอาความนึกคิดทางด้านศาสนาของพวกตน ซึ่งประกอบด้วยลัทธิพิธีที่เกี่ยวกับการใช้ไฟในการประกอบพิธีพิธีกรรม รวมถึงวิหารหรือเทวาลัยสำหรับเป็นที่สถิตของเทพเจ้า เข้าผสมผสานกับความเชื่อทางศาสนาของชาวทวาริวิ

พื้นเมืองที่นับถือธรรมชาติเช่นเดียวกัน แต่มุ่งเน้นธรรมชาติทั้ง 4 คือดิน น้ำ ลม และไฟที่มอบความอุดมสมบูรณ์ให้กับมนุษย์มากกว่า ในที่สุดลัทธิประเพณีทางศาสนาของอารยันก็ได้ผสมกลมกลืนกับความเชื่อของชนพื้นเมืองเดิมจนแยกกันไม่ออก ก่อตัวเป็นลัทธิศาสนาใหม่ที่พัฒนาจนกลายมาเป็นศาสนาพราหมณ์ (Brahmana) ที่แพร่หลายไปทั่วแผ่นดินอินเดียมาจนถึงปัจจุบัน

เหตุที่เรียกกันว่า “ศาสนาพราหมณ์” เนื่องจากมีวรรณะพราหมณ์เป็นผู้ศึกษาและสืบทอดความรู้เหล่านั้น ฉะนั้นพราหมณ์จึงเป็นกลุ่มผู้รู้ที่วรรณะอื่นต้องนับถือ ไม่เว้นแม้แต่วรรณะกษัตริย์ที่ต้องเชื่อฟัง เนื่องจากพราหมณ์สามารถติดต่อกับเทพเจ้าได้โดยตรงและยังมีความรู้ความสามารถในการประกอบพิธีกรรมเพื่อบูชาเทพเจ้าเหล่านั้นอีกด้วย

การบูชาัญญจึงเป็นสิ่งที่ถือปฏิบัติกันเรื่อยมาโดยมีพราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม ซึ่งแต่เดิมนั้น การบูชาัญญในยุคแรกๆ จะใช้เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อยเท่านั้น ยังไม่ปรากฏว่ามีการฆ่าสัตว์เพื่อบูชาัญญแต่อย่างใด แต่ต่อมาเมื่อพิธีกรรมเปลี่ยนแปลงไป มีการนำเอาสัตว์และมนุษย์มาฆ่าเพื่อบูชาัญญ เพราะคนอินเดียในสมัยนั้นเชื่อว่าการประกอบพิธีบูชาัญญดังกล่าวจะช่วยให้ชีวิตยืนยาว มั่นคงด้วยธนสารสมบัติ เพียบพร้อมด้วยทายาทและเกียรติยศชื่อเสียง¹

ศาสนาพราหมณ์ที่พวกอารยันได้พัฒนาขึ้นนั้น เต็มไปด้วยบทโคลกสรรเสริญบูชาเทพเจ้ารวมถึงตำราเกี่ยวกับพิธีกรรมและเรื่องราวทางด้านปรัชญาอื่นๆ ที่เชื่อกันว่าเป็นคำทิพย์ที่ได้ยินมาจากเทพเจ้า โดยมีพราหมณ์เป็นผู้รับมาจากพระโอษฐ์ของพระพรหม (Brahma) ซึ่งเป็นพระเจ้าผู้สร้างโลกและสรรพสัตว์โดยตรง ต่อมาได้มีการจัดรวบรวมบทสวดเหล่านั้นขึ้นเป็นหมวดหมู่ และบันทึกไว้ด้วยภาษาสันสกฤตโบราณซึ่งเป็นภาษาเก่าแก่ชั้นสูง เรียกว่า คัมภีร์พระเวท (Veda)

นับแต่นั้นมาศาสนาพราหมณ์ถือว่า พระเวทเป็นตัวคัมภีร์ที่เป็นนิรันดร์ เกิดจากการดลใจของเทพเจ้า จึงพากันยอมรับนับถือไว้ในฐานะสัจธรรมที่เป็นแก่นแท้ของศาสนาพราหมณ์ แม้แต่ตัวหนังสือที่จดคัมภีร์พระเวทก็ยังได้รับการนับถืออย่างยิ่งราวกับเป็นเทพเจ้าองค์หนึ่ง โดยเฉพาะพยางค์ตอนขึ้นต้นโคลกที่ออกเสียงว่าโอม (Om) ถือว่าเป็นสิ่งที่ประจุพลังอำนาจและความลึกลับของคัมภีร์พระเวทไว้อย่างเหลือเชื่อ

¹ จันทรัชันท์ สิงห์ทต. “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องจิตในพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานอินเดีย”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2539 หน้า 13

ที่มาของพระเวทเริ่มต้นด้วย ฤคเวท (Rigveda) ซึ่งเป็นบทสวดสรรเสริญและอ้อนวอนเทพเจ้า จำนวน 1,028 บท และคาดว่ามียุอายุอยู่ราว 500 ปีก่อนพุทธศักราช เล่าถึงเรื่องราวของเทพเจ้าของเผ่าอารยัน คือ พระอินทร์ซึ่งช่วยให้พวกอารยันได้รับพุ่มมีชัยต่อพวกทาสยู และกล่าวเหยียดหยามพวกทาสยูว่าเป็นพวกอสูรที่เป็นอริกับเทพเจ้า คัมภีร์ฤคเวทนี้ถือว่าเป็นคัมภีร์ที่สำคัญและเก่าแก่ที่สุดในโลกที่ทำให้ทราบความคิดความเชื่อของชาวอารยันในสมัยนั้น

ต่อมาในหมู่พวกพราหมณ์ที่ประกอบพิธีทางศาสนา ได้พยายามคัดเลือกเฉพาะบทสวดขับบางบทในคัมภีร์พระเวทมาเรียงใหม่และใช้ขับสาธยายมนตร์บูชาเทวดา (โสมเทพ) ด้วยน้ำโสมที่คั้นมาจากต้นโสมบนเขามูชวตในเทือกเขาหิมาลัย คัมภีร์ที่ใช้ในการบรรยายการบูชาเทวดาด้วยน้ำโสมนี้เรียกว่า สามเวท (Samveda) เป็นคัมภีร์ที่แตกออกมาจากฤคเวท แต่ภายหลังมีเนื้อหามากขึ้นก็เลยกลายเป็นอีกคัมภีร์หนึ่ง แยกไว้เป็นเพลงขับสาธยายมนตร์โดยเฉพาะ

ต่อเมื่อพวกอารยันแผ่อำนาจไปทางตะวันออกเฉียงใต้แถบแคว้นอัมพาล กुरुเกษตรตลอดจนแคว้นปัญจาบในลุ่มน้ำคงคาและยมนาตอนบน ระหว่างนั้นพราหมณ์ก็ได้คัดเอามนตร์โคลงในคัมภีร์ฤคเวทมาดัดแปลงเรียบเรียงด้วยร้อยแก้วและจัดเข้าคู่ไว้เป็นชุดๆ เพื่อสะดวกในการปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนา จึงเกิดเป็นคัมภีร์ยชุรเวท (Yajurveda) ใช้อธิบายการประกอบพิธีบวงสรวงบูชา

คัมภีร์พระเวททั้ง 3 คัมภีร์คือ ฤคเวท สามเวท ยชุรเวท รวมเรียกว่า ไตรเวท หรือไตรเพท ในยุคที่พราหมณ์เรืองอำนาจอยู่ คัมภีร์ไตรเพทถือเป็นเสมือนอาณัติพิธีของพราหมณ์ที่ทุกคนต้องเคารพ ใครจะได้ชื่อว่าเป็นนักปราชญ์ก็ต้องเจนจบไตรเพททั้งสิ้น ดังนั้นไตรเพทจึงเป็นทั้งคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์และเป็นหลักสูตรการศึกษาของเหล่าพราหมณาจารย์ทั้งหลายอีกด้วย

ครั้นมาถึงสมัยมหาภารตยุทธ์ในปลายยุคพระเวท ศาสนาพราหมณ์ถูกสั่นคลอนด้วยลัทธิความเชื่ออื่นที่เริ่มต้นเกิดขึ้นติดตามมา พวกพราหมณ์จึงได้รวบรวมไสยศาสตร์ต่างๆ เข้าไว้เพื่อเรียกศรัทธาให้ศาสนาพราหมณ์กลับมาเป็นที่ยึดเหนี่ยวเหมือนเดิม กลายเป็นพระเวทที่ 4 ของพราหมณ์ที่เรียกว่า อาถรรพเวท¹ (Atharveda) ประกอบด้วยมนตร์โคลงของเก่าซึ่งโดยมากเป็นมนตร์เสกเป่าเพื่อทำลายสิ่งอัปมงคลต่างๆ แก่ความเจ็บป่วย อยู่ยงคงกระพัน ไส้ผี ลักยันต์ ผีงูรูปผีงูรอย ทำเสน่ห์ยาแฝด สะเดาะเคราะห์ แก้เสนียดจัญไร และภยันตรายต่างๆ นอกจากนี้ยังมีความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเมถุนศาสตร์อีกด้วย²

¹ คำว่า อาถรรพเวท ไทยเราเรียกว่า อาถรรพณ์

² สมัศร บุรวาต. **ปรัชญาพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล**, 2516 หน้า 68-71.

คัมภีร์พระเวทเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์และสำคัญสูงสุด ที่เป็นทั้งหลักศาสนาและหลักการดำเนินชีวิตที่เคร่งครัดของชาวอารยัน แม้ว่าในสมัยนั้นจะมีการขีดเขียนตัวหนังสือเป็นลายลักษณ์อักษรแล้วก็ตาม แต่พวกพราหมณ์ก็ยังนิยมการศึกษาและท่องจำด้วยวิธีที่เรียกว่า มุขปาฐะอยู่ดี ทั้งนี้เพื่อความเคารพนับถือในความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวท และในการสวดสวดสวดพระเวทนั้น จะต้องสวดให้ถูกต้องอักขระ พยัญชนะ ให้ถูกวรรคตอนและชัดเจน เพราะหากสวดผิดพลาดคลาดเคลื่อนไป ก็ถือว่าเป็นข้อเสียหายที่จะมีผลต่อผู้ทำพิธีกรรมหรืออาจทำให้ไม่ได้รับผลตามที่ปรารถนา

2.2.2 ยุคพราหมณะ¹ (Brahmana Period) ประมาณ 300-100 ปี ก่อนพุทธศักราช

กำเนิดพระพรหมและความเชื่อเรื่องตรีมูรติ

เมื่อสำรวจวรรณคดีเก่าแก่ของอินเดีย เช่น คัมภีร์ฤคเวท หรือคัมภีร์พระเวทอื่นๆ นักศึกษาจะไม่มีทางได้พบเรื่องราวของเทพเจ้าที่เรียกว่า “พระพรหม” นี้เลย นั่นแสดงว่าในสมัยพระเวทยุคต้น ยังไม่มีการกล่าวถึงพระพรหมแต่อย่างใด

เท่าที่ทราบคำว่า “พรหมา” หรือ “พระพรหม” ปรากฏในวรรณคดีอินเดียเป็นครั้งแรกเมื่อปลายสมัยพระเวท ในคัมภีร์ศตปถพราหมณะ ซึ่งเป็นคัมภีร์เก่าแก่ในยุคพราหมณะ (ประมาณ 2,600 ถึง 2,800 ปีมาแล้ว) ได้กล่าวถึงพระพรหมว่าเป็นพระผู้สร้างไฟและสรรพสิ่งทั้งหลาย เป็นเทพในอุดมคติที่เป็นนามธรรมที่ไม่มีตัวตนและไม่มีเพศ² และที่สำคัญคือยกฐานะให้สูงส่งยิ่งกว่าพระอินทร์ ที่พราหมณ์เคยนับถือกันว่าเป็นเทพสูงสุด แต่ภายหลังพระอินทร์กลับเริ่มเสื่อมความนิยมเพราะเมาน้ำโสบบ้าง เจ้าชู้บ้าง รบแพ้อสูรบ้าง พวกพราหมณ์จึงต้องสร้างพระพรหมที่ไม่มีแม่ตัวตนและอยู่เหนือโลกขึ้นมาทดแทนและเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว

เมื่อสร้างพระพรหมขึ้นเป็นเทพสูงสุดแทนพระอินทร์แล้ว พวกพราหมณ์ก็ยังได้สร้างนิยายเรื่องพระเจ้าสร้างโลกไว้ด้วยว่า ก่อนนั้นโลกยังเป็นสภาวะที่ว่างเปล่า เมื่อกาลผ่านไปก็มีสภาวะอย่างหนึ่งมารวมประชุมกันเข้าเป็นก้อนกลมเหมือนไข่ และพระพรหมก็ถืออุบัตินี้ในไข่ฟองนั้น บันดาลให้ไข่แตกออกเป็นสองซีก ซีกบนเป็นสวรรค์ ซีกล่างเป็นโลกมนุษย์ พระพรหมสถิตอยู่ในโลกสวรรค์ จากนั้นพระพรหมจึงได้สร้างพระอาทิตย์ พระจันทร์ ดาว ฝน พายุ ไฟ

¹ ต่อจากยุคพระเวท พวกพราหมณ์ตระหนักดีว่า คัมภีร์พระเวทเหล่านั้นมีบทสวดต่างๆ มากมาย และบางทีบทสวดเหล่านั้นอาจต้องการคำอธิบายเพิ่มเติม ดังนั้นจึงได้แต่งอรรถกถาที่ใช้อธิบายระเบียบการประกอบพิธีกรรม รวมถึงข้อห้าม และข้อปฏิบัติในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ เพิ่มเติม โดยให้ชื่อว่า “พราหมณะ”

² วิสุทธิ์ บุษยกุล. **พราหมณ์สี่หน้า**, 2549 หน้า 4

และสรรพสัตว์ต่างๆ จนเต็มโลก แล้วบันดาลให้สัตว์เหล่านั้นเป็นไปตามอำนาจของพระพรหม เรียกว่า พรหมลิขิต ดังนั้นชะตาชีวิตของคนเราจะเป็นเช่นไรนั้น พระพรหมได้ขีดเส้นชะตาชีวิตไว้เสร็จสรรพแล้วนับแต่เกิดมาทีเดียว กล่าวกันว่าแต่ละคนมีพรหมลิขิตปรากฏอยู่บนหน้าผาก ตั้งแต่เกิดได้ 6 วัน ซึ่งรายนั้นพระพรหมเป็นผู้เขียนขึ้นด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง ฉะนั้นจึงไม่มีใครอยู่นอกเหนืออำนาจของพระพรหมไปได้ ฐานะของพระพรหมจึงยิ่งใหญ่ คือ เป็นทั้งองค์ธาดา หรือผู้สร้างโลกและสรรพสิ่ง และเป็นเทพบิดรคือบิดาของทวยเทพทั้งหลาย

ในตอนแรก ผู้คนต่างเห็นด้วยที่พระพรหมไม่มีตัวตน แต่ต่อมาจึงเกิดความไม่แน่ใจว่าเราจะรับรู้ว่ามีพระพรหมจริง ๆ ได้อย่างไร ในเมื่อมองก็ไม่เห็น จะกราบไหว้ก็กราบไม่ได้ ดังนั้นพราหมณ์จึงมีความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขหลักการเสียใหม่ โดยสร้างให้พระพรหมมีตัวตน แต่ว่าอยู่เหนือโลก มี 4 หน้า นั่งอยู่ตลอดเวลา หันหน้าออก 4 ทิศ เพื่อดูแลโลก 4 ด้าน แต่ก็เป็นผู้บริสุทธิ์คือไม่มีเพศ ไม่มีเรื่องกามารมณ์ จึงเป็นผู้สงบและมีความสุขอันเป็นยอด จึงเกิดมีพรหมสี่หน้าขึ้น¹

ครั้นต่อมาไม่นานนัก พระพรหมก็ถูกเสริมเติมแต่งให้มีลักษณะใกล้เคียงคนธรรมดา มากขึ้นอีก แม้ว่ายंत्रไวซึ่งอำนาจแห่งเทวะที่อยู่เหนือมนุษย์ แต่ก็เริ่มมีตัวตน มีรูปร่างลักษณะ มีหน้า 7 หน้า เป็นชาย มีความรู้สึก มีความรักและความชอบเหมือนมนุษย์ทั้งหลาย พระพรหมจึงไม่เป็นที่พอใจของบรรดาผู้เคารพอีกเช่นเดียวกับกรณีของพระอินทร์ ดังนั้นพวกพราหมณ์จึงได้สร้างเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ขึ้นมาให้เสมอกับพระพรหมอีก 2 องค์ รวมเป็น 3 องค์เรียกว่า “ตรีมูรติ” (Trimurati) ซึ่งถือกันว่าเทพเจ้าทั้งสามเป็นเทพเจ้าผู้ศักดิ์สิทธิ์ เป็นมหาเทพผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดและเป็นนิรันดร์ พร้อมกันนั้นก็ได้กำหนดหน้าที่ของพระเป็นเจ้าเหล่านั้นไว้ต่าง ๆ กัน คือ

- 1) พระพรหม เป็นผู้สร้าง (Creator) สถิตอยู่ชั้นบนเหนือพื้นพิภพ
 - 2) พระวิษณุ หรือนารายณ์ เป็นผู้รักษา (Preserver) สถิตอยู่ทางทิศใต้ประจำอยู่ทางทะเล
 - 3) พระศิวะ หรืออิศวร เป็นผู้ทำลาย (Destroyer) สถิตอยู่ทางเหนือของภูเขาคิมาลัย
- ทั้งพระวิษณุและพระศิวะ ก็ล้วนอวตารมาจากพระเจ้าองค์เดิมคือพระพรหม

การที่มีเทพเคารพถึงสามองค์ภายใต้ความเชื่อที่ว่า “สรรพสิ่งเกิดจากหนึ่งเดียวหรือธาตุเดียวคือพรหมันที่สามารถเจริญเติบโตและขยายตัวได้ แต่ทว่าสิ่งสูงสุดหรือเทพสูงสุดมี

¹ สิริวัฒน์ คำวันสา. พุทธศาสนาในอินเดีย, 2534 หน้า 14

เพียงหนึ่งเดียวเท่านั้น” ความเชื่อนี้ได้ก่อให้เกิดปัญหาการแตกแยกนิกายในยุคต่อๆ มา คือ กลุ่มที่บูชาพระวิษณุก็มุ่งมั่นภักดีในองค์พระวิษณุจนเกิดเป็นไวษณพนิกาย (Vaishnavism) ส่วนกลุ่มที่บูชาพระศิวะก็มุ่งมั่นภักดีต่อพระศิวะเกิดเป็นไศวนิกาย (Saivism)

การเกิดขึ้นของทั้งสองนิกายนี้ทำให้พระเป็นเจ้าทั้งสองโดดเด่นและมีความหมายในฐานะเทพเจ้าสูงสุดเพียงองค์เดียว และในขณะเดียวกันฐานะของพระพรหมก็ค่อยๆ เสื่อมความนิยมลง ในปัจจุบันเทวาลัยในอินเดียที่ประดิษฐานรูปปั้นพระพรหมนั้นแทบจะหาไม่ได้เลย บางเทวาลัยมีแต่รูปปั้นของพระศิวะและพระวิษณุประดิษฐานโดดเด่นเป็นสง่า แต่ในคูหาหรือช่องเล็กๆ ของผนังเทวาลัยกลับมีรูปปั้นพระพรหมองค์เล็กๆ ประดิษฐานรวมอยู่ด้วยเท่านั้นเอง

เราจะเห็นว่า การสร้างเทพเจ้าขึ้นมาเรื่อยๆ ไม่หยุดหย่อนเช่นนี้ เป็นลักษณะสำคัญของศาสนาพราหมณ์ที่ต่างจากศาสนาอื่นๆ สมัยพราหมณ์จึงเป็นสมัยที่มนุษย์สร้างพระเจ้ามิใช่พระเจ้าสร้างมนุษย์อย่างที่เคยเชื่อต่อมาแต่เดิม ในยุคนี้ทั้งผู้นำทางศาสนาพราหมณ์และผู้เคารพบูชาต่างก็มุ่งเน้นไปที่ความฉาบฉวยของเปลือกนอกแห่งศาสนา จนละเลยคำสอนในคัมภีร์ไตรเพท กลับเน้นหนักไปกับเรื่องราวอิทธิปาฏิหาริย์และเวทมนตร์มายาคฤศนไสยต่างๆ ที่เก็บไว้ในคัมภีร์ที่ 4 หรืออาถรรพเวทเป็นหลัก

แม้แต่แนวคิดเรื่องตรีมูรติก็เป็นเช่นนั้น คือเกิดขึ้นด้วยความต้องการให้เกิดการรวมปาฏิหาริย์อันยิ่งใหญ่แห่งองค์เทพทั้งสามเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งเท่ากับองค์เทพองค์เดียวกันนี้มีพลังอำนาจ ทั้งการสร้างโลกโดยพระพรหม บำรุงรักษาโลกโดยพระวิษณุ และทำลายโลกโดยพระศิวะ จะเห็นว่าแนวทางนี้ก็ยิ่งมุ่งเน้นไปที่อิทธิปาฏิหาริย์แห่งองค์เทพเป็นหลัก แทนที่จะมุ่งศึกษาคำสอนดั้งเดิมในคัมภีร์พระเวท สิ่งเหล่านี้ก็คือสัญญาณแห่งความเสื่อมของศาสนาพราหมณ์ในช่วงเวลาต่อมา¹ และเป็นเหตุให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนคำสอนเสียใหม่ กระทั่งกลายเป็นศาสนาฮินดูที่พยายามในทุกวิถีทางที่จะเรียกศรัทธา กลับคืนมาให้ได้มากที่สุด

พัฒนาการของระบบวรรณะ 4 สู่ระบบชนชั้น

ในยุคพระเวท แม้จะมีการแบ่งเป็นวรรณะแล้ว แต่ยังไม่เด่นชัดนัก ระบบวรรณะเริ่มก่อตัวเป็นรูปร่างขึ้นเมื่อสงครามระหว่างอารยันกับดราวิเดียนสิ้นสุดลง การตีความความหมายของวรรณะตามคัมภีร์พระเวทเป็นสิ่งที่เกิดจากความจำเป็นทางสังคมหรือความต้องการของผู้มีอำนาจในสังคมเป็นหลัก เช่นในระยะแรกของการมีระบบวรรณะ วรรณะจะถูกตีความไปตาม

¹ ดวงธิดา ราเมศวร์. 2 อารยธรรมยิ่งใหญ่แห่งอาเซียน อินเดีย-จีน, 2549 หน้า 58

ความต้องการของผู้ชนะสงครามคืออารยัน ซึ่งเป็นกลุ่มผู้มีอำนาจในสังคม ที่ต้องการจะแบ่งแยกกลุ่มชนที่มีชาติพันธุ์ต่างกันออกจากกันอย่างชัดเจนระหว่างอารยันกับดราวิเดียน เพื่อความบริสุทธิ์ของเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์ของตน กล่าวคือ พราหมณ์ กษัตริย์ ไวศยะ ถือเป็นอารยวรรณะซึ่งมีผิวขาว เป็นนายเหนือชนพื้นเมืองเดิมซึ่งผิวคล้ำกว่า เรียกว่า ทาสวรรณะ หรือ ศูทร มีหน้าที่รับใช้ผู้เป็นนายคือพวกอารยัน

สมัยต่อมาวรรณะได้ถูกตีความไปตามความจำเป็นทางสังคม ที่ต้องการแรงงานและความเชี่ยวชาญในวิชาชีพต่างๆ¹ ซึ่งเป็นแต่เพียงการแบ่งหน้าที่และอาชีพให้แก่คนในสังคมเท่านั้น ได้แก่ พราหมณ์มีหน้าที่สั่งสอนเยี่ยงครูอาจารย์ กษัตริย์มีหน้าที่เป็นนักรบป้องกันชาติบ้านเมือง แพศย์หรือไวศยะมีอาชีพค้าขายสร้างเศรษฐกิจให้สังคมและศูทรมีหน้าที่ทำไร่ไถนาและใช้แรงงาน

ต่อมาภายหลังเมื่อมีความเจริญทางสังคมและเศรษฐกิจอันเป็นมูลเหตุให้สังคมมีความสลับซับซ้อน และแสวงหาความเชี่ยวชาญในวิชาชีพแขนงต่างๆ มากขึ้น จึงมีการแบ่งแยกออกเป็นชนชั้นใหม่ๆ ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่มีอาชีพการงานและกฎเกณฑ์ทางวรรณะคล้ายกัน กลายเป็นวรรณะย่อยๆ ไป โดยวรรณะที่สูงกว่าเหยียดหยามและเอาเปรียบวรรณะต่ำ ด้วยเหตุทางผลประโยชน์เป็นสำคัญ กล่าวคือในยุครแรกทาสซึ่งเป็นวรรณะต่ำที่ยังมีฐานะดีและเป็นที่ยอมรับของสังคม สามารถแต่งงานกับวรรณะอื่นได้ แต่ภายหลังเมื่อระบบวรรณะขมวดเกลียวแน่นขึ้น ฐานะของทาสก็ลดต่ำลงตามลำดับ กลายเป็นพวกเลวทราม (Untouchable) และห้ามพวกทาสทำพิธีต่างๆ เช่น การเผาศพอย่างที่พวกอารยันทำ ห้ามอ่านห้ามจับพระเวท ถ้าฝ่าฝืนจะถูกตัดมือตัดหู²

ความรุนแรงของการแบ่งชั้นวรรณะดังกล่าวปรากฏชัดในช่วงปลายยุคพระเวท โดยพวกพราหมณ์ได้อำงคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์คือบทสวดฤคเวทตอนท้ายที่มีใจความว่า พระพรหมสร้างมนุษย์ให้เกิดขึ้นมาบนโลกด้วยฐานะที่ต่างกัน และมนุษย์ก็ถือกำเนิดมาจากอวัยวะที่ต่างกันของพระพรหมด้วย คนในวรรณะพราหมณ์ถือกำเนิดมาจากพระเศียรของพระพรหม คนในวรรณะกษัตริย์ถือกำเนิดมาจากพระอังสา (บ่า) คนในวรรณะแพศย์ถือกำเนิดมาจากพระอุทร (ท้อง) ส่วนคนในวรรณะศูทรถือกำเนิดมาจากพระบาท (เท้า)³ บางแห่งกล่าวต่างไปจากนี้ว่า วรรณะพราหมณ์มาจากปากของพระพรหม วรรณะกษัตริย์มาจากแขน วรรณะแพศย์ซึ่ง

¹ พระมหานิกุล สุวรรณดี. “การศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องระบบวรรณะของชาวฮินดูในประเทศไทย”.

วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ, มหาวิทยาลัยมหิดล, 2544 หน้า 13

² สิริวัฒน์ คำวันสา. **พุทธศาสนาในอินเดีย**, 2534 หน้า 12-13

³ พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์. **พรหมสี่หน้า**, 2549 หน้า 21

เกี่ยวข้องกับเรื่องของการทำมหาเลียงชีพหรือเป็นหน่วยเศรษฐกิจของชุมชนมาจากท้อง และ
วรรณคดีซึ่งเป็นพวกใช้แรงงานมาจากเท้าของพระพรหม¹

การที่มนุษย์ถือกำเนิดมาจากอวัยวะที่ต่างกัันดังนี้ จึงไม่มีความเสมอภาคกันตั้งแต่เกิด
แต่เพราะนั้นเป็นพระประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้าที่ได้กำหนดไว้แล้ว จึงต้องถือปฏิบัติตามอย่าง
เคร่งครัด ดังนั้นผู้ที่เกิดในวรรณะใดก็ต้องดำรงอยู่ในวรรณะนั้นตลอดไป และการประกอบอาชีพก็
ต้องให้เป็นไปตามหน้าที่ของตนๆ จะก้าวก่ายกันไม่ได้ และห้ามมิให้คนต่างชั้นวรรณะกัน
ทำการสมรสข้ามวรรณะ ต้องสมรสกับคนภายในวรรณะเดียวกันเท่านั้น หากมีการสมรสข้าม
วรรณะกัน บุตรที่เกิดมาก็จะไม่อาจเข้าชั้นวรรณะใดได้อีก และจะถูกเรียกว่าจัณฑาล กลายเป็น
บุคคลที่ถูกสังคมเหยียดหยามดูถูก ทั้งนี้ก็เพราะต้องการปกป้องสายเลือดและชนชั้นของเผ่า
อารยันเป็นหลัก² หากใครฝ่าฝืนนอกจากจะถือว่าเป็นการทรยศต่อวรรณะตนเองแล้ว ยังถือว่าเป็น
การขัดบัญชาของพระผู้เป็นเจ้าย่อมจะถูกพระเจ้าลงโทษ เรียกว่า “เทวทัณฑ์” บ้าง หรือ
“พรหมทัณฑ์” บ้าง ผู้ที่เกิดในวรรณะต่ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกศุทฺรและจัณฑาล ต้องยอมรับ
ปฏิบัติตามคำสั่งของพราหมณ์โดยไม่มีข้อแม้ใดๆ พวกศุทฺรจึงเป็นพวกที่ได้รับชะตากรรมมาก
ที่สุดและน่าสงสารมากที่สุด แม้ทุกวันนี้ก็ยังคงมีความเชื่อเช่นนี้หลงเหลืออยู่ในอินเดียอีกมาก³

2.2.3 ยุคอุปนิษัท (Upanishad Period) ประมาณ 150-100 ปี ก่อนพุทธศักราช

“พรหมัน” ในคัมภีร์อุปนิษัท

ศาสนาพราหมณ์ได้วิวัฒนาการจากยุคพราหมณ์เข้าสู่ยุคที่ 3 คือยุคอุปนิษัท ซึ่งเป็น
ช่วงที่ชาวอินเดียสร้างรากฐานทางสังคมที่มั่นคงแข็งแรงแล้ว แต่ในทางศาสนา ผู้คนกลับเริ่ม
ฉุกละหุกคิดว่า “ลัทธิการบูชาที่ยูอย่างที่เคยประพฤติมานั้น ไม่สู้จะได้ผลอะไรเลย ยังไม่เห็นเลยว่า
จะสามารถเอาชนะทุกข์ได้อย่างแท้จริง นอกจากจะเป็นการปลอบใจชั่วคราวชั่วครวเท่านั้น”
ดังนั้นต่อมาจึงเกิดมีนักปรัชญาที่พยายามค้นหาเหตุผลในเรื่องความจริงของชีวิตว่า
“ชีวิตคืออะไร เราเกิดมาทำไม ตายแล้วจะไปไหน”

ความสงสัยและความขัดแย้งดังกล่าวเริ่มรุนแรงมากขึ้น จนถึงขนาดที่ว่ามีการรวม
กลุ่มอภิปรายปัญหาต่างๆ เพื่อคัดค้านพราหมณ์เลยทีเดียว โดยมีวรรณะกษัตริย์เป็นแกนนำ

¹ วิสุทธิ์ บุญกุล. **พรหมสี่หน้า**, 2549 หน้า 8

² ดวงธิดา ราเมศวร์. **2 อารยธรรมยิ่งใหญ่แห่งเอเชีย อินเดีย-จีน**, 2549 หน้า 33

³ พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ). **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย**, 2534 หน้า 32-33

สร้างปรัชญาใหม่ๆ วันดีคืนดีก็ตั้งปัญหาถามพวกพราหมณ์ว่า “อะไรคือปฐมเหตุของโลกและชีวิต พรหมคืออะไร เราเกิดมาจากไหน เราอยู่ได้ด้วยอะไร เราถูกสร้างขึ้นมาจากพื้นฐานแห่งอะไร”

เมื่อต่างคนต่างพยายามใช้ปัญญาของตนขบคิดหาเหตุผล จึงพบข้อสรุปบางประการที่น่าสนใจ ซึ่งได้รวบรวมขึ้นมาใหม่เป็นอีกคัมภีร์หนึ่ง ให้ชื่อว่า “คัมภีร์อุปนิษัท” (Upanishads)¹ ซึ่งเป็นบทสรุปของคัมภีร์พระเวท ถือเป็นตัวแทนพัฒนาการด้านความคิดตามคัมภีร์พระเวทขั้นสุดท้าย และเป็นลักษณะสุดท้ายของศาสนาพราหมณ์ ดังนั้นคัมภีร์อุปนิษัทจึงเป็นอวสานของพระเวท และสำนักปรัชญาลัทธิฮินดูในสมัยต่อมา ก็ล้วนวางหลักคำสอนของตนไว้กับคัมภีร์อุปนิษัทที่ขยายความออกไปที่เรียกว่า “เวทান্তะ”² (Vedanta) นั่นเอง

คัมภีร์อุปนิษัทเกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อใดนั้นยังหาข้อสรุปได้ยาก ทั้งนี้เพราะคัมภีร์อุปนิษัทมีอยู่นับร้อยเล่ม และแต่ละเล่มก็ไม่ตรงกันหรือที่ขัดแย้งกันเองก็มี นักปราชญ์ฝ่ายฮินดูกล่าวว่า อุปนิษัทต้องเกิดก่อนพุทธศาสนาอย่างแน่นอน³ ส่วนบางท่านมีความเห็นแย้งกันว่าคัมภีร์อุปนิษัทอาจเกิดขึ้นหลังพุทธกาล คือเป็นผลงานของพวกฮินดูซึ่งหาทางจะดำรงไว้ซึ่งศาสนาพราหมณ์ในยุคที่พุทธศาสนาและศาสนาเซนกำลังรุ่งเรือง⁴

คำสอนในคัมภีร์อุปนิษัทเป็นปรัชญาที่ลึกซึ้งและเป็นเรื่องยากที่จะเข้าใจได้ ที่เห็นได้ชัดคือคำสอนเรื่องความจริงสูงสุดที่เรียกว่า “พรหมัน” (Brahman)⁵ ซึ่งเป็นคำสอนใหม่ที่ไม่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระเวท

คัมภีร์อุปนิษัทกล่าวว่า แม้พระเวทจะถือกันว่าเป็นพระวจนะของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าโดยตรง (ศรุต) แต่ที่แท้จริงก็เป็นสิ่งที่เกิดมาจากพรหมัน ออกมากับลมหายใจของพรหมันนั่นเอง ดังนั้นพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัทจึงมีความสำคัญเหนือกว่าพระเวทมากนักดังจะเห็นได้จากประโยคที่ว่า “ผู้ที่รู้จักพระเวทที่ดีที่สุด ก็ยังไม่อาจหลุดพ้นจากทุกข์ได้ ถ้าเขายังไม่รู้จักพรหมัน ตรงข้ามถ้ารู้จักพรหมันแต่ไม่รู้จักพระเวทเลย กลับสามารถหลุดพ้นจากทุกข์ได้”⁶

¹ คำว่า อุปนิษัท มาจาก อุป (ใกล้) + นิ (ตั้งใจ) + ขทุ (นั่งลง) หมายความว่า นั่งเข้ามาตักวงใกล้ๆ หรือเข้ามานั่งฟังใกล้ๆ อย่างตั้งใจรับฟังคำสอน (สัจธรรม) จากครูบาอาจารย์ เพื่อบรรเทาความสงสัยและทำลายอวิชชาในวัชชีให้สิ้นไป นั่นแสดงว่าคัมภีร์อุปนิษัทเป็นส่วนที่สำคัญที่สุด เป็นบทเรียนอันเป็นส่วนลึกในกันบังที่

ครูบาอาจารย์จะถ่ายทอดแก่ศิษย์ จนสิ้นความสงสัย

² คำว่า เวทান্তะ มาจาก เวท+อันตะ หมายถึง ส่วนอันเป็นที่สุดแห่งพระเวท

³ พระมหาสมจินต์ สมมาปัญโญ. พุทธปรัชญา สารและพัฒนการ, 2544 หน้า 6.

⁴ สิริวัฒน์ คำวันสา. พุทธศาสนาในอินเดีย, 2534 หน้า 18.

⁵ คำว่า “พรหมัน” ยังมีชื่อเรียกอีกหลายชื่อ อาทิ ปรมาตมัน อาตมัน ปรมพรหม หรืออันติมัสจะ

⁶ สุมาลี มหณรงค์ชัย. ฮินดู-พุทธ จุดยืนที่แตกต่างกัน, 2546 หน้า 51.

ในคัมภีร์อุปนิษัทกล่าวถึงพรหมันว่า“มีพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดอยู่เพียงหนึ่งเดียวคือพรหมัน (Brahman) ทุกสิ่งแยกตัวมาจากพรหมัน และจะกลับไปรวมกับพรหมันอีก บุคคลคือชีวาตมัน หรืออาตมัน (Atman) ซึ่งมีธรรมชาติเหมือนพรหมันแต่แยกมาอยู่ในตัวบุคคล บุคคลจะต้องพยายามด้วยการประกอบพิธีกรรมจนถึงขั้นบรรลุมอกษะ (Moksha) หรือความหลุดพ้น ก็จะกลับไปรวมกับพรหมัน ขณะเมื่อยังรวมกับพรหมันไม่ได้ ก็จะเวียนว่ายตายเกิดไปจนกว่าจะกลับไปรวมกับพรหมันได้ ชีวาตมันที่จะกลับไปสู่พรหมันได้นั้นจึงต้องเลือกกระทำแต่กรรมที่ไม่ผูกพันกับโลก¹

คำสอนเรื่อง “พรหมัน” นี้ถือเป็นหลักการสำคัญของคัมภีร์อุปนิษัทที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพรหมัน มนุษย์กับเทพเจ้า และมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน ตลอดจนมนุษย์กับ สรรพสิ่งในจักรวาล โดยยืนยันว่า “เป็นไปไม่ได้เลยที่ชีวิตมนุษย์จะอยู่แยกไปอย่างเด็ดขาดจากความเป็นไปของจักรวาล เพราะมนุษย์ก็คือส่วนหนึ่งของจักรวาลนั่นเอง”

ปรัชญาการดำเนินชีวิตตามหลักอาศรม 4

ย้อนไปในยุคพราหมณะซึ่งพิธีบูชาัญญได้รับความนิยมน้อยลงอย่างแพร่หลาย ในยุคนั้นพราหมณ์ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจในการประกอบพิธีกรรม จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นที่พึ่งทางจิตใจของประชาชน เมื่อประชาชนเกิดความเดือดร้อนก็พากันไปหาพราหมณ์เพื่อให้อภัยโทษและไถ่บาปให้ เพราะถือว่าพราหมณ์เป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นเสมือนตัวแทนของพระผู้เป็นเจ้า หน้าที่ของพราหมณ์จึงอยู่ที่การประพฤติเคร่งครัดอยู่ในพิธีกรรม และกระทำตนให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวของประชาชนในทางด้านจิตใจเท่านั้น

คัมภีร์พระเวทในส่วนที่เรียกว่า อรัณยกะ (บทเรียนในป่า) ได้กล่าวถึงหลักการดำเนินชีวิตของพราหมณ์ผู้บำเพ็ญตนเพื่อให้บรรลุประโยชน์หรือจุดมุ่งหมายของชีวิตมนุษย์² ซึ่งเป็นขั้นเป็นตอนไปตามลำดับ เรียกว่าอาศรม 4 (Four Ashrams) ดังนี้

1) พรหมจารี (Brahmacharya : Student) แปลว่า ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ เป็นวัยที่ต้องศึกษาเล่าเรียน จะเริ่มทำพิธีเล่าเรียนเรียกว่า “อุปานยัน” แปลว่านำชีวิตเข้าสู่ความรู้ตั้งแต่อายุ 8 ขวบ เบื้องแรกจะต้องให้พราหมณ์ผู้เป็นครูอาจารย์เป็นผู้สวมคล้องด้ายสายศักดิ์สิทธิ์

¹ พิศพงษ์ สุขแก้ว. สู่พรหมัน: ตริมุติ “พรหม คิวะ นารายณ์”. 2548 หน้า 86.

² ประโยชน์หรือจุดมุ่งหมายของชีวิตมนุษย์ 4 อย่าง ได้แก่ ธรรมะ (สิ่งที่พึงประพฤติปฏิบัติทั้งทางศาสนา สังคม และศีลธรรม) อรรถะ (ความมั่งคั่งสมบูรณ์ทางวัตถุ) กามะ (ความสุขและความรัก) และโมกษะ (ความหลุดพ้นจากวัฏจักรแห่งชีวิต)

เรียกว่าัชโณปวีต เท่ากับเป็นการประกาศและปฏิญาณตนว่าเป็นพรหมจารีที่จะต้องเชื่อฟังครูบาอาจารย์ ต้องมีความประพฤติเรียบร้อย ต้องเคารพต่ออาจารย์ทุกโอกาส และต้องเรียนอยู่ในสำนักของอาจารย์อย่างน้อย 12 ปี จึงสำเร็จการศึกษา

2) คฤหัสถ์ (Grihastha : Householder) แปลว่า ผู้ครองเรือน เป็นวัยที่แสวงหาความสุขทางโลกตามพราวาสวิสัย ต้องแต่งงานและมีบุตรอย่างน้อย 1 คน เพื่อใช้หนี้บรรพบุรุษและเป็นการป้องกันมิให้บิดามารดาตกนรกขุม “ปุตตะ” จะต้องประกอบอาชีพให้มีฐานะมั่นคงในทางพราวาส ปฏิบัติตามกฎหมายของผู้ครองเรือน ตลอดจนเอาใจใส่ในการประกอบบุญพิธี

3) วณปรัสถ์ (Vanaprastha : Hermit) แปลว่า ผู้อยู่ป่า หลังจากสร้างฐานะในเพศคฤหัสถ์ได้แล้ว มีบุตรธิดาสืบสกุลแล้ว ก็ยกทรัพย์สมบัติให้บุตรธิดา แล้วออกไปอยู่ในป่าเพื่อแสวงหาความสุขสงบจากกิเวก บำเพ็ญเพียรทางใจและข้อปฏิบัติอื่นๆทางศาสนาอย่างเคร่งครัด ยังมีภรรยาเหมือนกับบุคคลทั่วไป แต่มุ่งบำเพ็ญความดีเพื่อสัปปรายนภพให้มากยิ่งขึ้น

4) สันยาสี (Sannyasa : Ascetic) แปลว่า ผู้แสวงหาธรรม พิธีบวชเป็นสันยาสี ครู (ครู) จะทำพิธีสวดมนต์บูชาพระเจ้า แล้วสอนให้ผู้บวชว่าตาม เสร็จแล้วครูจะอบรมให้ผู้ถือบวชทราบทางปฏิบัติ การถือบวชเป็นสันยาสีนับเป็นช่วงสุดท้ายของชีวิตของผู้ที่หวังประโยชน์สูงสุด ฉะนั้นจึงต้องสละโลกและบุตรภรรยา ความวุ่นวายออกบำเพ็ญพรตอยู่ในป่าตลอดชีวิต เพื่อจุดหมายปลายทางของชีวิตคือโมกษะ

อาศรม 4 จึงเป็นลำดับขั้นแห่งวิถีชีวิต (Stages of Life) เป็นแนวทางปฏิบัติของผู้บำเพ็ญตนไปสู่ธรรมขั้นสูงสุดในศาสนาพราหมณ์คือโมกษะ ซึ่งมีอิทธิพลต่อชีวิตสังคมของประชาชนและเป็นพื้นฐานที่นำไปสู่การพัฒนาทางศีลธรรมขั้นสูงต่อไป¹ แต่บุคคลที่จะปฏิบัติตามอาศรม 4 ได้ จะต้องอยู่ในวรรณะพราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์เท่านั้น

ระบบอาศรม 4 ที่พัฒนาขึ้นยุคพราหมณะนี้ นับว่ายังไม่เข้มงวดหรือเคร่งครัดเท่าใดนัก เพราะยุคพราหมณะยังคงเน้นในเรื่องการบูชาัญญ มีบุตร และบำเพ็ญทานของพราหมณ์ผู้นับถือพระเวท ดังนั้นช่วงคฤหัสถ์จึงเป็นช่วงชีวิตที่พราหมณ์ยกย่องและให้ความสำคัญ ทั้งนี้ เพราะพราหมณ์ส่วนใหญ่เป็นคฤหบดีพราหมณ์ ซึ่งยังคงมีบุตรภรรยาและสามารถประกอบ

¹ ดนัย ไชยโยธา. ประวัติศาสตร์เอเชียใต้ยุคโบราณ, 2527 หน้า 102-109.

อาศัยอยู่เป็นครอบครัวได้ตามปกติ¹ ส่วนช่วงสันยาสี (ผู้แสวงหาโมกษะ) นั้น เป็นช่วงชีวิตที่ใครจะเลือกจะเลือกหรือไม่เลือกก็ไม่มีผลต่อความพ้นทุกข์เพราะความพ้นทุกข์ขึ้นอยู่กับการบูชาญเป็นหลัก²

แต่ครั้นมาถึงยุคอุปนิษัท ระบบโครงสร้างทางศาสนาอันได้แก่คำสอนและการปฏิบัติของศาสนาพราหมณ์ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เคยมุ่งเน้นการเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดจากภายนอกโดยอาศัยการประกอบพิธีบูชาญเป็นหลัก ก็เปลี่ยนมาเป็นการเข้าถึงพรหมันตามหลักปรัชญาในคัมภีร์อุปนิษัท อาศัยการบำเพ็ญตบะหรือบำเพ็ญโยคะอย่างขยันขันแข็งทุกอย่างเพื่อให้เข้าถึงพรหมัน เพราะเห็นว่า การบูชาญนั้นเพียงช่วยให้ไปสวรรค์ได้ แต่ก็ยังไม่อาจช่วยให้บรรลุมอกษะเข้าถึงพรหมันได้เลย

ดังนั้น ในยุคอุปนิษัท ความสำคัญของพราหมณ์ในฐานะผู้ประกอบพิธีกรรมเริ่มลดลง ช่วงสันยาสีหรือช่วงชีวิตสุดท้ายที่มุ่งแสวงหาโมกษะกลับได้รับการยกย่องมากเป็นพิเศษ และยังเชื่ออีกว่าการเข้าสู่ช่วงสันยาสีนั้นจะเริ่มต้นเมื่อใดก็ได้ โดยไม่จำเป็นต้องรอให้มีอายุมากหรือมีลูกหลานก่อนตามแบบเดิม แนวคิดดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดการเติบโตและแผ่ขยายของลัทธิถือพรตอยู่ป่า ปลีกตัวจากโลกภายนอก ไม่มีชนชั้นวรรณะ และมุ่งความสันโดษและแสวงหาความสุขทางจิตวิญญาณ

แนวคิดและระบบปรัชญาอินเดีย 2 สาย

สมัยที่ปรัชญาอุปนิษัทเกิดขึ้น เป็นยุคที่ใกล้กับพุทธกาลมากแล้ว เป็นยุคที่นักคิดชาวอินเดียเริ่มเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น ไม่ผูกพันกับระบบประเพณีดั้งเดิมซึ่งถ่ายทอดกันมาแต่สมัยพระเวท เพราะฉะนั้นจึงมีนักคิดอิสระที่มีความคิดแหวกแนวออกไปจากระบบประเพณีดั้งเดิมของพระเวทออกไป

พวกนักคิดอิสระที่พากันปฏิเสธคัมภีร์พระเวทมีอยู่หลายกลุ่ม ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงชื่อ อาชีวก ปริพาชก นิครนถ์ ลัทธิครูทั้ง 6 ท่านเหล่านี้ล้วนแต่เป็นนักคิดอิสระที่แยกตัวออกมาจากพราหมณ์ผู้นับถือพระเวททั้งสิ้น

ดังนั้น ยุคนี้จึงเป็นเสมือนจุดเชื่อมต่อระหว่างลัทธิความเชื่อสองสาย คือ ลัทธิศาสนาพราหมณ์ที่ยังคงยึดมั่นอยู่ในคัมภีร์พระเวท กับลัทธิศาสนาใหม่ๆ ที่ปฏิเสธคัมภีร์พระเวท

¹ พราหมณ์มี 2 ประเภท คือ (1) พราหมณ์ที่ยังมีบุตรภรรยา เรียกว่า คฤหบดีพราหมณ์ และ (2) พราหมณ์ที่สละทรัพย์สินสมบัติออกไปบำเพ็ญพรตภาวนาอยู่ตามลำพัง เรียกว่า สมณพราหมณ์

² สุมาลี มหณรงค์ชัย, อินดู-พุทธ จุดยืนที่แตกต่าง, 2546 หน้า 31

ฉะนั้น ลัทธิศาสนาของอินเดียในยุคนี้ จึงสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 พวก¹ คือ

1. พวกอไวทิกวาทะ (Avidika) หรือนาสติกะ (Nastika) คือพวกที่ปฏิเสธความศักดิ์สิทธิ์ของพระเวท ปฏิเสธความยิ่งใหญ่ของพระเจ้า และไม่ยอมรับประเพณีของพราหมณ์ ซึ่งหลักๆ ก็ได้แก่ ลัทธิของครูทั้ง 6 ศาสนาเซน และพระพุทธศาสนา ซึ่งหากจะแยกให้ชัดเจน ก็แบ่งได้เป็น 2 กลุ่มคือ

1) กลุ่มเหตุผลนิยม (Rationalist) ที่เน้นการแสวงหาความรู้ โดยการใช้เหตุผลและการตั้งข้อสมมุติฐาน ซึ่งถือว่าการגיעความจริง นักคิดกลุ่มนี้ยืนยันว่าความรู้ที่ได้มานั้นเกิดจากการใช้เหตุผลของมนุษย์ล้วนๆ ไม่อ้างอำนาจวิเศษเหนือธรรมชาติใดๆ ทั้งมิได้อ้างว่าเป็นความรู้ที่เกิดจากญาณหยั่งรู้พิเศษอันเกิดมาจากการบำเพ็ญเพียงทางจิตจนบรรลุ แต่เป็นความคิดความเห็นที่เกิดจากการคาดคะเนและทำนายตามหลักเหตุผลล้วนๆ นักคิดกลุ่มนี้ประกอบด้วยนักปรัชญาอุปนัยยุคแรก นักปรัชญาสายอาชีวกะ และปริพาชกะ

2) กลุ่มประสบการณ์นิยมหรือปฏิบัตินิยม (Experientialist) ที่ยืนยันว่าความรู้ที่แท้จริง ย่อมเป็นผลที่เกิดมาจากการปฏิบัติ การทดลองพิสูจน์จนได้รู้แจ้งเองด้วยประสบการณ์ของตน นักคิดกลุ่มนี้ประกอบด้วย นักปรัชญาอุปนัยยุคปลาย นักปรัชญาเซน เป็นต้น² ในแง่มุมการแสวงหาความรู้ นักปฏิบัติกลุ่มนี้มีแนวทางใกล้เคียงกับพระพุทธศาสนา

2. พวกไวทิกวาทะ (Vaidika) หรืออาสติกะ (Astika) คือพวกที่ยังคงนับถือพระเวทเป็นปัทมฐาน คือยอมรับประเพณีของพราหมณ์และไม่ปฏิเสธความศักดิ์สิทธิ์ของพระเวท พวกไวทิกวาทะนี้จึงจัดอยู่ในประเภทจารีตนิยม (Traditionalist) เพราะเชื่อว่าความรู้ทุกชนิดเกิดมาจากแหล่งเดียวกัน โดยการเปิดเผยของเทพเจ้า เรียกว่า “พระเวท” (Vedas) ซึ่งพราหมณ์ยึดถือกันว่าเป็นคัมภีร์หลักที่สำคัญและศักดิ์สิทธิ์ เพราะเป็นโองการของสวรรค์ เป็นขุมทรัพย์ทางปัญญาอันยิ่งใหญ่และสูงส่งของมวลมนุษย์ ดังนั้นเมื่อมีการศึกษาและสืบทอดก็ต้องยึดตามแบบแผนและปฏิบัติตามประเพณีธรรมเนียมเก่า ต้องอนุรักษและอนุวัตรตามสิ่งที่กล่าวในคัมภีร์พระเวท โดยไม่มีข้อโต้แย้ง วิจารณ์ หรือแสวงหาเหตุผลใดๆ

¹ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาค 1, 2535 หน้า 8

² พิลินธู โคตรสุโพธิ์, บทความทางวิชาการเรื่อง พุทธปรัชญา (Buddhist Philosophy). หน้า 4

พวกไวทิกวาทะนี้ต่อมาภายหลังก่อเกิดเป็น 6 ลัทธิใหญ่ เรียกว่า หลักทรรศนะ 6 (Six Darshanas)¹ ประกอบด้วยลัทธิเวทานตะ นยายะ ไวเศษิกะ สาขชยะ โยคะ และมีมางสาทรรศนะเหล่านี้มีรายละเอียดคำสอนต่างกัันดังนี้

1) ลัทธิเวทานตะ (Vedanta) ก่อตั้งโดยฤาษีพาทรายณะ

ลัทธินี้สืบทอดมาจากการแตกยอดบทอุปนิษัตบทสุดท้ายของคัมภีร์พระเวท ที่กล่าวถึงจุดสูงสุดแห่งการศึกษาหรือที่เรียกว่า เวทานตะ ตั้งปรัชญาความเชื่อว่า ความจริงแท้ (สัจธรรม) หรือความจริงอันสูงสุด หรืออันติมสัจจะ (Ultimate Reality) ของโลกและจักรวาล มีเพียงสิ่งเดียวเท่านั้น คือ พรหมัน หรือปรมาตมัน และชีวาตมัน หรืออาตมัน² แต่เพราะเหตุที่ เราไม่รู้เท่าทันความจริงที่ว่า จิตของเราแต่ละคนเป็นอาตมัน เป็นอย่างเดียวกับจิตของพรหม คือ ปรมาตมัน คนเราจึงกระทำความกรรมและถือกรรมต่างๆ เป็นตัวตนของเขา ดังนั้นจึงเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในโลกนี้ เมื่อใดกำจัดอวิชชาหรือความไม่รู้ได้แล้ว อาตมันก็จะเข้าร่วมสติดอยู่กับ ปรมาตมัน คนที่สำเร็จถึงขั้นนั้นก็จะกลายเป็นพรหม

2) ลัทธิินยายะ (Nyaya) ก่อตั้งโดยท่านฤาษีโคตมะ

ลัทธินี้เน้นหนักไปในเรื่องการพิจารณาหาความจริงแบบตรรกะ (Logical Realism) ใช้ความคิดวิพากษ์วิจารณ์และวิเคราะห์ความจริงในรูปแบบต่างๆ โดยเชื่อว่าความจริงที่ยอมรับได้จะต้องอธิบายได้ด้วยหลักของเหตุผล สอนให้พิจารณาถึงความทุกข์ ความเกิด ความเคลื่อนไหวในระหว่างมีชีวิตอยู่และความสำนึกผิด สอนให้บุคคลเลิกละอกุศล ให้มีเมตตาต่อกัน มีสัจจะบำเพ็ญประโยชน์ต่อกัน ในที่สุดก็จะบรรลุความหลุดพ้นจากความทุกข์และเครื่องผูกพันอันเกิดจากการสมาคมระหว่างชีวาตมันกับสสาร เพราะการสมาคมกันของชีวาตมันกับสสารทำให้ชีวาตมันหลงลืมภาวะดั้งเดิมของตัวเอง แล้วไปทำกรรมดีกรรมชั่ว ผลของการทำกรรมดีและชั่ว จึงทำให้ชีวาตมันเวียนเกิดเวียนตายในสังสารวัฏไม่รู้จบ เมื่อคลี่คลายชีวาตมันออกจากสสารได้ ก็จะเป็นอิสระอย่างแท้จริง เป็นอิสระภาพสูงสุด เพราะหลุดพ้นจากการเกิดการตาย และพ้นไปจากความทุกข์และความสุขตลอดกาล³

¹ คำว่า “ทรรศนะ” แต่เดิมหมายถึงทฤษฎีอธิบายแนวความคิดเกี่ยวกับความเป็นจริงนั้นๆ ออกมา แต่ชาวตะวันตก ใช้คำว่า “ปรัชญา”

² ดวงจิตา ราเมศวร์, 2 อารยธรรมยิ่งใหญ่แห่งอาเซียน อินเดีย-จีน, 2549 หน้า 47

³ ประยงค์ แสนบุราณ, ปรัชญาอินเดีย, 2549 หน้า 152

3) ลัทธิไวเศษิกะ (Vaisesika) ก่อตั้งโดยฤๅษีกณนาท

ลัทธินี้สอนว่า โลกเกิดจากพลังอันมองไม่เห็นที่สืบมาจากกรรมในภพก่อน แต่ก็มีจิตอันยิ่งใหญ่ที่สุดคือปรมาตมอันเป็นใหญ่อยู่ในสากลโลก เป็นอมตะ ไม่มีต้นไม่มีปลาย ไม่มีการทำลายแตกดับ แผ่ซ่านทั่วไปโดยปราศจากรูปร่าง และเป็นผู้สร้างสากลโลกขึ้น จิตอันยิ่งใหญ่นี้ได้แยกส่วนเป็นวิญญาณส่วนบุคคลที่เรียกว่าชีวาตมอัน โมกษะหรือความหลุดพ้นจากทุกข์ของชีวาตมอัน จึงสามารถเข้าถึงได้ด้วยวิธีการขจัดอวิชชา (อวิชชา) ให้หมดไป และทำความรู้แจ้งในสัจธรรมให้เกิดขึ้น เมื่อนั้นชีวาตมอันก็จะไม่ยึดมั่นในใจและกาย ทำให้มองเห็นธรรมชาติที่แท้จริงของตนว่า เป็นวิญญาณบริสุทธิ์หรือจิตสสารบริสุทธิ์ที่ดำรงอยู่โดยปราศจากสัมปชัญญะ ไม่มีความรู้ ไม่มีความสุข ไม่มีความทุกข์ เป็นภาวะนิรันดร์

4) ลัทธิสาขะ (Sankhya) ก่อตั้งโดยกบิลมหายนี

ลัทธินี้มุ่งแสวงหาความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับสัจภาพโดยการจำแนกวัตถุแห่งการรับรู้ออกเป็น “ตัดตะ” หรือความจริงแท้ 25 ประการ ซึ่งอาจย่อลงเป็น 2 คือ ปुरुชะ และ ประกฤติ ปुरुชะ ได้แก่ อาตมอันหรือวิญญาณสากล ส่วนประกฤติ คือ สิ่งที่เป็นต้นเหตุหรือต้นกำเนิดของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ลัทธินี้จึงจัดอยู่ในประเภทสัจนิยมเชิงทวิ (Dualistic Realism) เพราะมีความเห็นว่าปुरुชะและประกฤติทั้งสองส่วนเป็นสัจภาพและเป็นมูลการณะของสรรพสิ่ง โดยชี้ให้เห็นว่าปुरुชะถูกขังอยู่ในประกฤติ จึงได้ประกอบกรรมอันนำมาซึ่งความทุกข์ เมื่อทราบดังนี้แล้วจึงต้องพยายามหาทางถอนวิญญาณของตนออกจากกัฏฐธาตุทั้งมวล ดังนั้นการหลุดพ้นก็คือการกลับไปสู่ภาวะเดิมของปुरुชะ กล่าวคือกลับคืนสู่วิญญาณบริสุทธิ์เหมือนก่อนที่จะมาสัมพันธ์กับประกฤติ เมื่อหลุดพ้นแล้วก็จะได้เข้าร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับวิญญาณสากลหรือปรมาตมต่อไป

5) ลัทธิโยคะ² (Yoga) ก่อตั้งโดยปตัญยลิมหาฤๅษี

เชื่อว่ามโฑพเจ้าผู้ทรงอำนาจเหนือมนุษย์คือพระพรหมผู้ยิ่งใหญ่หรือปรมาตมอันเป็นปฐมวิญญาณของสัตว์ทั้งหลาย ในยุคต้นฝึกบำเพ็ญตบะโดยหวังไปทางโลกียสุข ต่อมาฝึกเน้นหนักไปในทางทำจิตให้สะอาดเพื่อจะได้รวมกับพระพรหม โดยกำหนดให้ตั้งสมาธิ คือการเพ่งจิตให้มีอารมณ์เดียวเป็นเอกัคคตา เพื่อให้วิญญาณเล็กน้อยทั้งหลายเข้าร่วมอยู่ใน

¹ ประยงค์ แสนบุราณ, **ปรัชญาอินเดีย**, 2549 หน้า152

² คำว่า “โยคะ” โดยทั่วไปใช้ในความหมายว่า “รวม” หมายถึง การรวมชีวาตมอันเข้ากับปรมาตมอัน ถ้าหากรวมให้เป็นเอกภาพได้ สรรพสัตว์เหล่านั้นก็จะหยุดการเวียนเกิดเวียนตายในสังสารวัฏ

วิญญาณอันเป็นปฐุม (คือ ให้อาตมน์เข้าไปอยู่ในปรมาตมน์) วิธีการของโยคะ คือ บังคับการระบายและตั้งลมหายใจเข้าออก เฟ่งบางส่วนของร่างกายให้เกิดสมาธิ ต้องมีความข่มการดิ้นรนให้หมดไป โดยตั้งใจเฟ่งพระอิศวรเป็นใหญ่ ซึ่งเป็นบุรุษหรืออาตมน์ อันพ้นแล้วจากกรรมหรือความเสื่อมเสียทั้งปวง มีทางเข้าถึงโยคะ 8 สาย การปฏิบัติโยคะนี้ต้องปฏิบัติเป็นขั้นๆ ไป และจะเกิดความสำเร็จเป็นขั้นๆ เช่นกัน บางครั้งอาจเกิดมีอิทธิปาฏิหาริย์ขึ้นมา ซึ่งเป็นผลพลอยได้ แต่เป้าหมายที่แท้จริงก็เพื่อการดับพฤติกรรมของจิต

6) ลัทธิมิมางสา (Mimamsa) ก่อตั้งโดยฤาษีไซมินิ

เชื่อว่าวิญญาณเป็นสิ่งที่อยู่จริง เชื่อว่าโลกนี้และวิญญาณต่างๆ ล้วนเป็นอมตะ และเชื่อความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวท แต่ไม่ได้กล่าวถึงเทพเจ้าว่าเป็นผู้สร้างโลก โดยถือว่าพระเจ้าสูงสุดไม่มี โลกนี้ไม่มีใครสร้าง และจะไม่มีวันสูญสลาย โลกจะดำรงอยู่อย่างนี้ตลอดไป ทั้งสากลโลกและจักรวาล ไม่มีกาลไหนๆ ที่สากลจักรวาลจะมีลักษณะผิดแผกแตกต่างไปจากที่มันเป็นอยู่ในเวลานี้ถึงอย่างไรสากลจักรวาลก็จะยังคงสถานะและสภาวะที่เป็นอยู่เช่นนี้ตลอดไป

จากรายละเอียดข้างต้น เราจะเห็นว่าชาวอินเดียเป็นนักคิดนักแสวงหาที่มีแนวคิดในเชิงศาสนาและปรัชญาที่ละเอียดซับซ้อน มีหลากหลายระบบ ซึ่งแต่ละระบบก็มีคำสอนที่มีรายละเอียดต่างกันไป ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเป็นผลจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ อีกส่วนหนึ่งเกิดจากความหลากหลาย และเหลื่อมล้ำต่ำสูงแห่งวิถีชีวิตของผู้คน¹

อย่างไรก็ตาม คำสอนที่เป็นศาสนาหรือปรัชญาเหล่านั้น แม้จะต่างกันรายละเอียด แต่ทั้งหมดล้วนมีลักษณะร่วมอย่างเดียวกัน คือการแสวงหาความเป็นจริงสูงสุดที่เป็นฐานรองรับความมีอยู่ของชีวิต โลก และจักรวาล และพยายามอธิบายแนวความคิดเกี่ยวกับความเป็นจริงนั้นๆ สะท้อนออกมาเป็นปรัชญาชีวิต เพื่อประโยชน์แก่การบรรลุโมกษะหรือการหลุดพ้น ซึ่งถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดของทุกๆ ชีวิต

¹ พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ. พุทธปรัชญา สารและพัฒนการ, 2544 หน้า 3

กิจกรรม

หลังจากนักศึกษาได้ศึกษา บทที่ 2 สังคมอินเดียก่อนยุคพุทธกาล จบโดยสมบูรณ์แล้ว โปรดทำแบบประเมินตนเองหลังเรียนบทที่ 2 และกิจกรรม ในแบบฝึกปฏิบัติบทที่ 2 แล้วจึงศึกษาบทที่ 3 ต่อไป